

Meer plicht dan passie

Nederland over zijn krijgsmacht en veteranen

Wat zijn de opvattingen en beelden die Nederland heeft van zijn krijgsmacht, zijn militairen en zijn veteranen? Voor een deel blijken die opvattingen en beelden geruststellend rotsvast te zijn, maar voor een ander deel zijn ze zorgwekkend onjuist. Er is nadrukkelijk sprake van simplificering of misschien beter gezegd: stereotypering. De maatschappelijke opvattingen over veteranen in de loop der jaren worden opgelijnd en toegelicht. Wat is de relatie tussen een verminderde presentie van de krijgsmacht en ons collectieve denken? Ook wordt nagegaan welke plaats hedendaagse militairen en hun optreden hebben gekregen in de moderne populaire cultuur.

*Drs. J.R. Schoeman**

Onderzoek toont aan dat een deel van de Nederlandse samenleving een eenzijdig beeld van zijn veteranen heeft. Immers, gevraagd naar de eerste associatie die Nederlanders hebben bij het horen van het woord 'veteraan' duiken typering op als *oud-gediende, een uitgewerkte militair, veteranenziekte, slachtoffer, anjers of oorlogstrauma*.¹ Inhoude-

lijk gezien niet altijd geheel onjuist, maar ook niet steeds bijzonder complimenteus. En wat te denken van *te dom om te gaan studeren, iemand die jarenlang op onze kosten heeft geleefd zonder al te veel te werken* en uiteindelijk zelfs een *aansteller die zijn eigen ervaringen buitenproportioneel verheft en andermans ervaringen vooral bagatelliseert*?

Nu wordt ook deze soep doorgaans niet zo heet gegeten als ze wordt opgediend. Dat blijkt dan uit die bijna 50 procent van de Nederlandse bevolking die het woord veteraan uitsluitend en daardoor minder beladen associeert met iemand die in een oorlog of conflict is ingezet. In het verlengde daarvan wordt overigens vaak gerefereerd aan de Tweede Wereldoorlog en aan oude mensen in het algemeen.

Deze bijdrage staat stil bij de actuele opvattingen en beelden die Nederland heeft van zijn krijgsmacht, zijn militairen en daarmee ook van zijn veteranen.² Aan de ene kant blijken sommige opvattingen en beelden geruststellend rotsvast, aan de andere kant zijn er daarentegen opvattingen die zorgwekkend onjuist zijn.

* De auteur werkt als Hoofd van de Afdeling Communicatie/Maatschappelijke Erkenning bij de Stichting het Veteraneninstituut (Vi) in Doorn. Naast het reguliere voorlichtingswerk doet hij onderzoek naar de publieke opinie over veteranenaangelegenheden, in het bijzonder de maatschappelijke waardering voor militaire inzet in heden en verleden. Over dit onderzoek publiceert hij regelmatig, terwijl hij daarover tevens gastcolleges verzorgt aan onder meer de Nederlandse Defensie Academie.

1 Deze uitkomsten van opinieonderzoek zijn afkomstig uit: Vi-KOC/Blauw Research BV, *Veteranenmonitor 2007* (Doorn/Rotterdam, oktober 2007). Sinds 2000 onderzoekt de Stichting het Veteraneninstituut jaarlijks de maatschappelijke opvattingen over veteranen. Historie en actualiteit lopen daarbij regelmatig door elkaar, zeker waar het gaat om al langer durende operaties. Centrale onderzoeksvragen zijn: wat weet de samenleving van al die militaire operaties waaraan Nederland meedeed en hoe worden de (ex-)militairen die eraan hebben deelgenomen nu precies gewaardeerd? Het veldwerk van het onderzoek wordt via internet verricht. Dit onderzoek, waaraan jaarlijks ruim duizend Nederlanders van 18 jaar en ouder deelnemen, vindt telkens in september plaats. Door toepassing van een statistisch rekenmodel zijn de onderzoeksresultaten representatief voor de volwassen Nederlandse bevolking wat betreft geslacht, leeftijd, politieke voorkeur en opleidingsniveau.

2 Dit artikel is begin oktober 2007 geschreven (en daarmee dus eerder dan de start van bijvoorbeeld de stickeractie rond de Nederlandse militairen in Uruzgan).

Sowieso geldt dat de jeugd anno nu minder weet van en zich ook minder betrokken voelt bij de militaire organisatie en de mensen die daar in heden en verleden deel van uitmaakten. Voor een deel heeft dat te maken met een verminderde presentie van de krijgsmacht in ons collectieve denken. Ter illustratie daarvan inventariseert dit artikel ook de plaats die hedendaagse militairen en militair optreden hebben gevonden in de moderne populaire cultuur.

Stereotypering

Bovengenoemde beelden van veteranen zijn allemaal voorbeelden van simplificering of, misschien beter gezegd, stereotypering. Stereotypering is een wijze van beeldvorming waarbij met name de media beelden creëert die als *pictures in our head* deel gaan uitmaken van het collectief geheugen van een samenleving.³ De beeldvorming kenmerkt zich door de onevenredige aandacht voor bepaalde – in het bijzonder negatieve – karakteristieken van de doelgroep en door het bewust en herhaald presenteren dan wel weglaten van relevante informatie over (leden van) de doelgroep.

Wat betreft die pictures van veteranen is het tegenwoordig ietwat somber gesteld in Nederland, want nog afgezien van bovengenoemde clichés domineert in het publieke debat momenteel vooral het beeld van de veteraan als psychisch beschadigd slachtoffer en als wandelende tijdbom. Ter illustratie: 60 procent van de bevolking onderschrijft de stelling dat een groot deel van de Nederlandse veteranen psychisch beschadigd zou zijn, terwijl slechts 18 procent die stelling verwerpt. Nader onderzoek zou moeten uitwijzen of dit beeld alleen van toepassing is op veteranen of ook op nog actief dienende militairen met uitzendervaring.

Stereotypering kan leiden tot eenzijdige ('veteranen zijn oud'), maar ook tot negatieve beeldvorming ('veteranen zijn wandelende tijdbommen'). Het risico is dat stereotypering een bepaalde draai geeft aan de werkelijkheid. Stereotypering reflecteert namelijk maar een deel van de werkelijkheid en creëert op die manier een nieuwe – en in dit specifieke geval

van onvolledigheid ook ongewenste – werkelijkheid. Vervelende consequentie daarvan is bijvoorbeeld dat veel jonge veteranen zichzelf niet herkennen in het regelmatig door de media verspreide beeld van oude mannen dan wel wandelende tijdbommen en zich vervolgens afwenden van de veteranengemeenschap en de veteranencultuur. Dat belemmert reüniebezoek en ander lotgenotencontact wat van waarde kan zijn bij de verwerking van de inzetervaringen.

FOTO NIMH

Thuiskomst van een Nederlandse UNIFIL-militair

3 Lippmann, W., *Public Opinion* (New York, 1945; tiende herziene druk, eerste druk 1922).

Formeel zijn veteranen ‘voormalige militairen (of gemilitariseerde burgers) met de Nederlandse nationaliteit die het Koninkrijk hebben gediend onder oorlogsomstandigheden of daarmee vergelijkbare omstandigheden, zoals tijdens vredesmissies binnen en buiten het verband van de Verenigde Naties. Hiertoe behoren ook voormalige militairen van het Koninklijk Nederlands-Indisch Leger (KNIL), het vaarplichtig koopvaardijpersoneel uit de Tweede Wereldoorlog en personeel van de gouvernementsmarine’.⁴

Militairen verwerven dus pas de status van veteraan op het moment dat ze de militaire dienst verlaten. Er leven naar schatting ruim 140.000 veteranen in Nederland terwijl dat er, als gevolg van demografische ontwikkelingen, in 2010 naar verwachting ongeveer 115.000 zullen zijn.⁵ Binnen deze populatie wordt regelmatig onderscheid gemaakt tussen ‘jonge’ en ‘oude’ veteranen. Oude veteranen hebben gediend tijdens de missies van 1940 tot 1962, dus de Tweede Wereldoorlog (1940-1945), de dekolonisatiestrijd in het toenmalige Nederlands-Indië (1945-1949), de Korea-oorlog (1950-1953) en het conflict in Nieuw-Guinea (1950-1962).

‘Jonge’ veteranen hebben als militair vanaf 1979 deelgenomen aan internationale vredesoperaties. Dit onderscheid is overigens zonder verdere betekenis en daarnaast ook tamelijk kunstmatig. Zo zijn er veteranen die als jong militair in Nieuw-Guinea hebben gediend en die aan het eind van hun loopbaan nog eens naar Libanon zijn uitgezonden. Zij zijn dus tegelijkertijd oude én jonge veteranen. Daarnaast doet zich het merkwaardige fenomeen voor dat bijvoorbeeld een op dat moment 52-jarige militair die in 1979 is uitgezonden naar Libanon momenteel rond de 80 is, maar gelet op zijn uitzendverleden wél te boek staat als jonge veteraan.

Nederland aan het woord

Om de maatschappelijke opvattingen over al die veteranen in een breder en begrijpelijker kader te plaatsen, is het zinvol ook de houdingen opzichte van de huidige krijgsmacht en hedendaagse operaties te peilen. De beeldvorming over veteranen wordt immers (mede) beïnvloed door het actuele optreden van individuele militairen en van de krijgsmacht in het algemeen. De Stichting het Veteraneninstituut (Vi) peilt die opvattingen en sluit daarmee aan bij een sinds 1962 opgebouwde onderzoekstraditie van de – ondertussen opgeheven – Stichting Maatschappij en Krijgsmacht. Een belangrijke plaats binnen dat onderzoek had het thema ‘de gevoelde noodzaak van de krijgsmacht’. Die noodzaak is de afgelopen 45 jaar nagenoeg jaarlijks gepeild met behulp van de vraag *Wat is uw oordeel over de Nederlandse krijgsmacht?* Tabel 1 geeft een globaal overzicht van het antwoord.

Natuurlijk zijn de resultaten per antwoordcategorie in dit tijdsbestek wel gewijzigd, maar gelet op de politieke, maatschappelijke en culturele aardverschuivingen die zich sinds de jaren '60 hebben voorgedaan, is het verbazingwekkend dat de meningen hooguit marginaal zijn veranderd. Anders gezegd: hoewel de resultaten door de jaren heen wel ietwat fluctueerden, onderschreef een opvallend stabiele en ook grote meerderheid van de bevolking al die tijd de noodzaak van de krijgsmacht. Hoewel het wereldbeeld volkomen is gekanteld en – met name door de overgang van een kadermilitie krijgsmacht naar een beroepsorganisatie – ook de maatschappelijke inbedding van de krijgsmacht fundamenteel veranderde, is het bestaansrecht van de organisatie tot op heden onomstreden.⁶

In de laatste peiling van september 2007 doen zich in de onderzoeksuitslagen verschillen tussen de leeftijdscategorieën voor – soms meer, soms minder spectaculair. Zo onderschrijft 71 procent van de 18-34 jarigen en 86 procent van de groep 50 jaar en ouder de vraag naar de noodzaak (de gecombineerde antwoordcategorieën ‘nodig’ en ‘noodzakelijk

4 Uit: *Zorg voor veteranen in samenhang* (Den Haag, Ministerie van Defensie, 1990).

5 Veteraneninstituut, Factsheet *Veteranen en hun missies* (2005).

6 Zie voor de rationaliteit en consistentie van de publieke opinie bijvoorbeeld: Page, B.I., en Shapiro, R.Y, *The Rational Public. Fifty Years of Trends in Americans' Policy Preferences* (Chicago, University Press of Chicago, 1992).

kwaad'). Bij een andere antwoordmogelijkheid lopen de generaties ook uiteen: daar waar 5 procent van de ouderen zegt het niet te weten, ligt dat percentage voor de 18-34 jarigen met 9 procent beduidend hoger. De diverse leeftijdsgroepen gaan ook uiteenlopen waar het gaat om de trots op, en het vertrouwen in de eigen militairen. Zo onderschreef 74 procent van de ondervraagden in september 2007 de stelling 'Nederlandse militairen doen in niets onder voor hun Engelse of Amerikaanse collega's'. In de leeftijdscategorie 18-34 jaar lag dat percentage echter lager en wel op 62.

Opmerkelijk is de laatste jaren ook de ontwikkeling die tabel 2 toont rond het vertrouwen van de bevolking in de krijgsmacht.

Hoewel door – onder meer – een andere methodiek binnen de verschillende onderzoeken deze uitkomsten met enige terughoudendheid moeten worden vergeleken, is hier onmiskenbaar een positieve trend te zien. Desalniettemin is ook hier een uitsplitsing naar leeftijdscategorie leerzaam en misschien is de uitkomst dan wel een tikje zorgelijk. Immers, waar van de 50-plussers nog 73 procent (veel) vertrouwen zegt te hebben, daalt dit percentage naar 63 onder de 18-34 jarigen. Die verschuiving vertaalt zich niet zozeer in 'tamelijk weinig' of 'helemaal geen' vertrouwen, maar weerspiegelt zich veel nadrukkelijker in het antwoord 'weet niet'. Daarop reageert, min of meer vergelijkbaar met de vraag naar de 'noodzaak', namelijk 10 procent van de 50-plussers en een flink hoger percentage, te weten 16 procent, van de 18-34 jarigen positief.

Ongeveer tweederde (67 procent) van de ondervraagden geeft dus aan (veel) vertrouwen te hebben in de krijgsmacht. Tussen 'noodzaak' en 'vertrouwen' bestaat een positief verband: Nederlanders die van mening zijn dat het bestaan van een krijgsmacht noodzakelijk is, hebben tevens een bovengemiddeld vertrouwen in die organisatie. Opvallend detail is dat oudere Nederlanders vaker vertrouwen hebben in de krijgsmacht dan jongere landgenoten. Nog opvallender is dat één op de zes Nederlanders jonger dan 35 überhaupt niet zegt te weten

Tabel 1

De krijgsmacht is... (in procent)

	1966	1982	1998	2007
Nodig	46	52	52	48
Noodzakelijk kwaad	34	30	22	30
Nauwelijks nodig	6	9	16	12
Overbodig	6	9	6	4
Weet niet	8	0	5	5

Tabel 2

(Veel) vertrouwen in de krijgsmacht (in procent)

1981	1997	2007
43	56	67

hoeveel vertrouwen men in de huidige krijgsmacht heeft. Daarmee is voor de vijfde keer op rij vastgesteld dat de antwoorden van jongeren afwijken van die van oudere ondervraagden, onder meer doordat eerstgenoemden aangeven het niet of in ieder geval minder goed te weten. Een oorzakelijk verband met een afnemend direct contact tussen krijgsmacht en samenleving zou een verklaring kunnen zijn. En in het verlengde daarvan ook een variant op 'onbekend maakt onbemind'. Buiten het bestek van dit onderzoek, maar daarom niet minder interessant, is overigens de vraag of jonge mensen tegenwoordig minder uitgesproken meningen over deze thema's hebben, ofwel hun mening pas op latere leeftijd vormen.

Missies

Onbekend is de samenleving zeker niet met bepaalde historische militaire optredens. Zo gaf het overgrote deel van de respondenten in september 2007 aan bekend te zijn met de inzet van Nederlandse militairen tijdens de Tweede Wereldoorlog (94 procent), de Politionele Acties in het voormalig Nederlands-Indië (91 procent), de missie in Srebrenica (88 procent), de Nederlandse militaire deelname aan het optreden in Irak (83 procent) en de actuele missie in Uruzgan (89 procent). De UNIFIL-missie tussen 1979 en 1985 in Libanon is bij 62 procent

bekend. Beduidend minder bekend daarentegen is de militaire inzet in Korea (40 procent) in de jaren tussen 1950 en 1955.

De generatieverschillen zijn ook hier opvallend en soms zelfs spectaculair. Zo is de bekendheid met het militaire optreden in Korea onder jongeren met 25 procent flink lager dan het gemiddelde van 40 procent. Hetzelfde geldt voor de UNIFIL-missie in Libanon tussen 1979 en 1985, waarvan 35 procent van de jongeren op de hoogte is tegen een gemiddelde van 62 procent. Diezelfde jongeren scoren echter bovengemiddeld bij recente missies zoals Irak en Uruzgan. Mogelijk doet zich hier gelden dat zij, naast de traditionele media, intensief gebruikmaken van internet en internettoepassingen (zoals YouTube en weblogs) waarop veel (beeld)materiaal over hedendaags militair optreden beschikbaar is.

Diegenen die aangaven van een bepaald optreden op de hoogte te zijn, kregen ook de vraag

hoe terecht die inzet was. Met 93 procent vóór onderschrijft een grote meerderheid van de samenleving de inzet van Nederlandse militairen in de Tweede Wereldoorlog. Deze uitkomst is nauwelijks verrassend. Nederland was immers slachtoffer van een agressor zoals de wereld die voorheen nog niet had ervaren. Alle verweer daartegen mag dan rekenen op een brede instemming achteraf, zeker met de nu beschikbare kennis over de gevolgen van die agressie. Ten opzichte van enkele jaren geleden is dit cijfer overigens wel licht gedaald, want in 2005 bedroeg dat percentage 96, terwijl het in 2004 op 95 lag. Deze daling wordt vooral veroorzaakt door – alweer – het groeiende aantal vooral jonge(re) Nederlanders dat over deze kwestie geen oordeel heeft.

De inzet in Indië (49 procent), Libanon (46 procent) en Srebrenica (50 procent) ervaren de ondervraagden als minder terecht. Dat hierop geen positiever antwoord komt, betekent overigens niet automatisch een veel negatiever oordeel. Deze verminderde instemming is namelijk voor een deel te verklaren doordat in alledrie de gevallen maar liefst tussen de 25 en 30 procent van de ondervraagden zegt ‘geen mening’ te hebben. Uitgesprokener zijn de meningen over de SFIR-operatie in Irak tussen augustus 2003 en maart 2005: 38 procent vond die inzet terecht, 41 procent was tegen en 21 procent had geen mening. Daarmee is deze uitzending significant omstredener dan zelfs de optredens in Indië en Srebrenica, die zich mede door hun afloop tot onderwerp van soms verhit publiek debat ontwikkelden.

In februari 2006 besloot het kabinet na een hoogoplopende politieke discussie tot deelname aan de missie in Uruzgan. De politieke verdeeldheid van toen weerspiegelt zich nog altijd in de actuele maatschappelijke opvatting of deelname terecht was: 43 procent van de Nederlanders stemde in september 2007 met de missie in, 23 procent had geen opvatting en 34 procent was tegen. Deze uitkomsten zijn overigens iets positiever dan die uit onderzoek door Defensie zelf.⁷ Daarin gaf namelijk zo'n 35 procent van de ondervraagden aan (sterk) voorstander van de inzet in Uruzgan te zijn.

FOTO: W. DEN DUNNEN

Veteranendag 2007, defilé in Den Haag

7 Ministerie van Defensie, Defensie Personele Diensten/Gedragswetenschappen, *Monitor Steun en Draagvlak* (Den Haag, Ministerie van Defensie, augustus en september 2007).

De jaren vergeleken

Nu gedurende een reeks van jaren deels dezelfde vragen op telkens dezelfde wijze aan het publiek zijn voorgelegd, is het mogelijk ontwikkelingen op langere termijn te onderscheiden. Eén van de jaarlijks gestelde vragen is de hierboven genoemde naar de bekendheid van de Nederlandse bevolking met militaire operaties uit het (recente) verleden. Niet verrassend scoort de Tweede Wereldoorlog hier door de jaren heen hoog. Een aantal andere cijfers dat betrekking heeft op de meerjarige ontwikkelingen in die bekendheid staat in tabel 3.

Tabel 3

Bekendheid met militaire operaties (in procent)

	2002	2007
Indië 1945-1950	95	91
Korea	43	40
Nieuw-Guinea	66	59 (2005)
Libanon	61	62
Srebrenica	94	88

De kennis rond de inzet 'in de Oost' en Korea neemt licht af. Deze daling loopt parallel aan de als gevolg van demografische ontwikkelingen in omvang verminderde groep ooggetuigen. Daarnaast is deze periode, mede door het nagenoeg ontbreken van muziek, literatuur en/of speelfilms over die tijd, niet hecht verankerd in de (populaire) cultuur en daarmee in het collectief bewustzijn.

Na publicatie van het NIOD-rapport in 2002 en de uitkomsten van de Parlementaire Enquête in 2003 is ook de (heftigheid van de) discussie over het Nederlands optreden in en rond Srebrenica medio jaren '90 afgenomen. De daaruit voortvloeiende verminderde (media)aandacht is mogelijk een verklaring voor de eveneens licht gedaalde bekendheid met dit optreden. De kennis rond de UNIFIL-missie in Libanon tussen 1979 en 1985 is vergelijkbaar gebleven. Weliswaar ligt dit optreden in tijd steeds verder weg, maar aan de andere kant blijft de regio in het nieuws. Zo werd in de (media)aandacht voor het

gebied na de Israëlische inval in Libanon in de zomer van 2006 en de toegenomen onrust en gewelddadigheid in het land ook frequent stilgestaan bij het toenmalige Nederlandse militaire optreden en bij de – naijgende – gevolgen daarvan voor de toen ingezette militairen.

Was de inzet terecht?

Zoals hierboven al genoemd, krijgen diegenen die aangaven van een bepaald optreden op de hoogte te zijn ook de vraag hoe terecht zij die inzet vonden.

Tabel 4 geeft weer welk deel van de Nederlandse bevolking in 2002 respectievelijk 2007 de militaire inzet tijdens bepaalde missies als 'terecht' bestempelde.

Tabel 4

De militaire inzet was terecht (in procent)

	2002	2007
Indië 1945-1950	36	49
Libanon	44	56
Srebrenica	56	50

Ondervraagden die niet met 'terecht' antwoordden zijn overigens niet automatisch uitgesproken negatief. Die conclusie is te trekken op basis van het gegeven dat in september 2007 in alledrie de gevallen tussen de 25 en 30 procent van de ondervraagden aangaf geen mening te hebben of te willen geven.

Dominant beeld

Hierboven is op basis van de reacties op een stelling vastgesteld dat een meerderheid van de Nederlandse bevolking veteranen psychisch beschadigd acht. Het is de moeite waard te bezien of dit beeld ook geldt als de respondenten niet alleen de mogelijkheid hebben een stelling te onderschrijven of te verwerpen, maar een keuze moeten maken uit meerdere beelden. Anders geformuleerd: om te kunnen vaststellen welk beeld van veteranen maatschappelijk dominant is, werd in september 2007 getoetst welke van de drie typering in tabel 5 men het meest van toepassing vond op Nederlandse veteranen.

Tabel 5

Veteranen hebben... (in procent)

1. moed getoond	74
2. psychische problemen	12
3. soms te gewelddadig opgetreden	8
4. weet niet	6

Verreweg de meeste ondervraagden zien veteranen dus niet in de eerste plaats als 'slachtoffers met psychische problemen', maar vooral als 'helden'. Dat geldt overigens in mindere mate voor in politiek opzicht links georiënteerde Nederlanders: zij scoren op dit punt lager dan gemiddeld. Nederlanders die de krijgsmacht overbodig vinden, zien veteranen bovengemiddeld vaak als mensen met psychische klachten. Hoewel 'psychische problemen' dus niet de eerste associatie vormen, is dat beeld toch prominent en ook hardnekkig gekoppeld aan de status van veteraan.

Staat versus individu

De opinie-onderzoeken van het Veteranen-instituut staan systematisch stil bij het verschil

tussen enerzijds de waardering voor de rol van Nederland in het algemeen en anderzijds de waardering voor de ingezette militairen. Tabel 6 is een grafische weergave van de antwoordcategorie '(veel) waardering voor...', zoals gepeild in september 2007.

Opvallende uitkomst is dat in alle gevallen de waardering voor de rol van Nederland lager en soms zelfs beduidend lager ligt dan de waardering voor de betrokken militairen. Ook hier geldt dat deze cijfers zich de afgelopen jaren in positieve zin hebben ontwikkeld. Tabel 7 is een weergave in langjarig perspectief van de antwoordcategorie '(veel) waardering voor...'.

Samengevat blijken de maatschappelijke opvattingen over Nederlandse veteranen over het geheel genomen tamelijk positief. Datzelfde geldt voor de waardering van het werk dat ze hebben verricht. Daarnaast blijkt dat, wanneer de uitkomsten over een langere periode naast elkaar worden gezet, daarin veelal een stijgende lijn is vast te stellen. De hoge waardering voor het actuele optreden van individuele Nederlandse militairen zal, zeker voor een deel, ook debet zijn aan de gestegen waardering voor hun militaire voorgangers. Daar waar ten slotte sprake is van veranderingen, doen die zich niet geïsoleerd voor, maar vallen ze samen met andere terzake relevante ontwikkelingen, bijvoorbeeld op demografisch gebied of in de hoeveelheid media-aandacht.

Over steun en betrokkenheid

Er is dus steun en tevens is vast te stellen dat het met de kennis over en de waardering voor ons militaire heden en verleden in Nederland alleszins redelijk is gesteld. Bij al het optimisme passen echter ook een paar kanttekeningen. Zo maakt bovenstaande tekst al duidelijk dat de jeugd op een aantal fronten afhaakt. Daarnaast is er wel veel en verheugend genoeg ook toenemende steun, maar dat is niet automatisch hetzelfde als een grote betrokkenheid. Veelzeggend in dit verband is het antwoordpatroon op de stelling 'Het thema veteranen is een thema waar ik meer over zou willen weten'. Voorgelegd in september 2007 kreeg deze stelling van slechts

Tabel 6

(Veel) waardering voor... (in procent)

	Indië 1945-50	Libanon	Srebrenica	Irak	Afghanistan
Rol Nederland	37	56	39	47	56
Inzet Militairen	61	71	67	68	71

Tabel 7

(Veel) waardering voor... (in procent)

	Rol Nederland		Inzet Militairen	
	2002	2007	2002	2007
Indië	32	37	52	61
Libanon	47	56	57	71
Srebrenica	39	39	59	67

22 procent een positief antwoord; 29 procent reageerde neutraal en maar liefst 49 procent was het ermee oneens. Dat is nauwelijks oprechte, warme belangstelling te noemen. Anders gezegd: op basis van zulke cijfers is de liefde van Nederland voor zijn veteranen meer als plichtmatig dan als gepassioneerd te typeren.

Overigens lijkt hetzelfde te gelden voor actief dienende militairen en hedendaagse operaties. Zo antwoordde recentelijk 29 procent van de ondervraagden positief op de vraag 'In hoeverre heeft u belangstelling voor de Nederlandse militairen in Uruzgan?', terwijl 72 procent aangaf tamelijk weinig of zelfs heel weinig belangstelling te hebben. In het verlengde daarvan zegt 39 procent van de ondervraagden sterk of tamelijk betrokken te zijn bij de Nederlandse militairen in Uruzgan, terwijl 61 procent dat niet zo of helemaal niet is.⁸

Cultuur

De maatschappelijke betrokkenheid van de samenleving bij zijn (ex)militairen laat zich op verschillende manieren vaststellen. Eén daarvan is de presentie in de hedendaagse Nederlandse (populaire) cultuur. De plaats die krijgsmacht, militairen, veteranen en vredesmissies in die cultuur innemen is heel bescheiden en dat stemt tot nadenken. Illustratief is in dit verband de populaire muziek, die in Nederland in feite is blijven steken bij de dienstplichtkraker *Ik sta op wacht* van Joop de Knecht uit 1957, inclusief koor van de Koninklijke Luchtmacht! Mogelijk staat bij een enkeling uit de UNIFIL-generatie ook de Eindhovense groep Bots nog op de trommelvliezen gebrand. Zij bezongen immers in 1980 niet zonder sarcasme hoe Nederlandse militairen *Met zonneolie en kanon* naar Libanon gingen.

Van meer recente datum is ten slotte het bitterontroerende lied *Welkom thuis* waarvoor zanger Stef Bos zich liet inspireren door het sneuvelen van marechaussee Jeroen Severs in Irak in 2004. Al met al is de muzikale aandacht echter marginaal en het contrast met de rest van de wereld groot. Daar hebben sterren als Neil Young en Bruce Springsteen immers mondiaal succes met muziek over *11 september* en de *War on Terror*.

FOTO: KIPPA

Bots: met zonneolie en kanon...

Maar in Nederland piekert Marco Borsato er niet over een *Blauwhelmen Blues* op zijn repertoire te zetten. En waarom speelt het Concertgebouw Orkest eigenlijk geen *Srebrenica-symfonie*? Hetzelfde geldt voor de literatuur. Waar de Tweede Wereldoorlog prominent aanwezig is in het werk van schrijvers als Wolkers, Mulisch en Hermans, geldt dat veel minder voor bijvoorbeeld onze dekolonisatie-oorlogen. Feitelijk zijn de twee romans *De Walgvogel* (1974) en *De Kus* (1977) van Jan Wolkers uitzonderingen die de regel bevestigen, in die zin dat respectievelijk de *Politionele Acties* en een terugkeerreis van een veteraan als decor voor de verhaallijn fungeren. En dan is er natuurlijk het PTSS avant la lettre dat Jan Cremer in 1964 beschrijft: 'Gijs zat in het gekkenhuis, hij bleek een shock overgehouden te hebben uit Korea en daarom vocht hij elke dag met iedereen, vooral met negers en kleurlingen, en hij had een Surinamer verdronken in het bier, op de brouwerij'.⁹

8 Ministerie van Defensie, Defensie Personele Diensten/Gedragswetenschappen, *Monitor Steun en Draagvlak* (Den Haag, Ministerie van Defensie, juni 2007).

9 J. Cremer, *Ik Jan Cremer* (Amsterdam, Uitgeverij Meulenhoff, 32ste druk, 1975) blz. 41-42.

Nog somberder is het gesteld met het literaire perspectief op vredesoperaties: hoewel er wel werken zijn verschenen over de inzet in Libanon en voormalig Joegoslavië, is daarvan nauwelijks beklijving of een ander effect merkbaar. Dat geldt bijvoorbeeld voor het eenzijdig-kritische en daardoor ook achterhaalde toneelstuk *Srebrenica!!!* van Ton Vorstenbosch en Guus Vleugel (1996). Hooguit enige aandacht van media en publiek kregen in 2005 en 2006 enkele theaterproducties die zich in navolging van Jan Cremer richtten op de kwalijke gevolgen van uitzending. Zo draait de productie *Thuisfront* van Bosnië-veteraan Barry Hofstede,

taire – dramatiek van de Grebbeberg, Javazee, Hoengsong, At Tiri of Srebrenica? En waarom figureren er geen militairen of veteranen in soapseries als *Goede Tijden Slechte Tijden* of *Onderweg naar morgen*?

Al met al lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat muziek, speelfilms en fictief proza de Nederlandse samenleving niet of nauwelijks informeren over de militaire operaties na de Tweede Wereldoorlog en de daarbij betrokken militairen.

Deze gebrekkige populair-culturele belangstelling wordt in zekere mate gecompenseerd door non-fictieve aandacht voor de militaire actualiteit, maar ook voor het militaire verleden en voor de mannen en vrouwen die daaraan vorm en inhoud gaven. Onderbouwing daarvoor verschaft de nog steeds groeiende serie wetenschappelijke studies van de afgelopen jaren, die er onder meer voor hebben gezorgd dat militaire geschiedenis vandaag de dag ook op civiele universiteiten als serieus geldt. Dat is wel eens anders geweest. Andersoortig, maar evenzeer belangrijk, is de hoeveelheid kolommen en zendtijd die de media besteden aan naoorlogs militair optreden en dan met name de toonzetting waarin dat gebeurt. Onderzoek door het Veteraneninstituut naar gedrukte media laat namelijk zien dat die toonzetting overwegend positief is.¹⁰

Aandacht is er ook bij Nederlandse documentairemakers, en dat heeft de afgelopen vijftien jaar geresulteerd in indrukwekkende producties als *De slag in de Javazee* van Niek Koppen (1995), *Crazy* van Hedy Honigmann (2000) en *Nine Eleven Zulu* (2006) van Vik Franke. Verder mag *Smile and wave* (2003) van Marijke Jongbloed en opnieuw Vik Franke niet onvermeld blijven. Het is het verhaal van een groep militairen onder commando van sergeant Winus Dorenbos tijdens hun voorbereiding op en inzet in Afghanistan. Zelden zijn de onmacht, terughoudendheid en teleurstelling die zijn verbonden met vredesoperaties en de frustratie die daar uit voortvloeit, treffender in beeld gebracht dan in deze documentaire. Het meest pijnlijk ervaren de militairen van Dorenbos die verplichte terughoudendheid wanneer ze niet

Krijgsmacht en veteranen hebben een bescheiden plaats in de Nederlandse cultuur

gespeeld door Theatergroep Wederzijds (2005/2006), om relatieproblemen, terwijl het in een geactualiseerde versie van het klassieke drama *Ajax* door het Noord Nederlands Toneel om PTSS gaat. Opvallend detail in dit laatste stuk is dat een deel van de rollen werd gespeeld door Bosnië- en Libanon-veteranen. Ten slotte stonden de lotgevallen van de Canadese generaal Romeo Dallaire na diens terugkeer uit Rwanda centraal in het toneelstuk *De Generaal*. Merk overigens op dat in de genoemde producties, evenals bij Jan Cremer, het accent ligt op de hinderlijke naweeën van militaire inzet.

Een vergelijkbaar somber beeld biedt de filmindustrie. Ter illustratie: het Amerikaanse Vietnam-debacle heeft in de vorm van een lange reeks Oscar-winnende producties onuitwisbare sporen achtergelaten in de internationale filmgeschiedenis. Ons eigen Indië-verleden, wat gelet op schaalgrootte en uiteindelijke effecten onze samenleving eveneens buitengewoon hard moet hebben geraakt, heeft daarentegen geen enkele echte bioscoopklassieker opgeleverd. Geïnspireerd door de Tweede Wereldoorlog zijn weliswaar *Soldaat van Oranje*, *De Aanslag* en *Zwartboek* met veel succes verfilmd, maar waarom is dat nooit gebeurd met de – mili-

10 Zie: Vi. Factsheet, *Veteranen en media* (Doorn, december 2006).

mogen ingrijpen bij een confrontatie tussen Afgaanse studenten en de lokale politie, waardoor die vervolgens met ten minste zeven dodelijke slachtoffers volkomen uit de hand loopt.

Welwillend onverschillig

Uit – onder meer – het bovenstaande is af te leiden dat er in Nederland ook vandaag de dag behoefte bestaat aan een krijgsmacht. Een decennialange onderschrijving van die noodzaak verschaft een solide fundament. Onderzoeksresultaten rond de inzet in Afghanistan en vooral Irak tonen overigens aan dat de publieke opinie daarmee niet automatisch instemt met alle denkbare missies. Onderzoek laat vervolgens zien dat er weliswaar een constant en solide draagvlak voor de krijgsmacht bestaat, maar dat dat niet automatisch betekent dat Defensie ook een prominente plek inneemt op de maatschappelijke prioriteitenlijst. Binnenlandse thema's op die lijst, zoals onderwijs, criminaliteitsbestrijding en gezondheidszorg, scoren – misschien niet verwonderlijk – doorgaans hoger dan 'buitenlandse' onderwerpen zoals ontwikkelingssamenwerking en mondiale vredeshandhaving. Het zijn dan ook laatstgenoemde thema's waarop het publiek zo nodig als eerste zou willen bezuinigen.¹¹

Eén en ander leidt haast automatisch tot de conclusie dat de Nederlandse samenleving zeker niet onwelwillend, maar tegelijkertijd toch tamelijk onverschillig kijkt naar haar krijgsmacht, militairen en veteranen. Er is eerder steun dan betrokkenheid en – zo men wil – eerder een gevoel van plichtmatigheid dan diepgewortelde passie. Een verdere en recente onderbouwing daarvan vormt het karakter en de uitvoering van de derde Nederlandse Veteranendag op 29 juni vorig jaar. In weerwil van het motto van de dag, 'Praat eens met een veteraan!', waren het in Den Haag zowel als op de naar schatting honderd lokale vieringen in de rest van het land immers vooral veteranen die onderling met elkaar spraken. Daardoor kreeg de dag uiteindelijk meer het karakter van een reünie dan van de beoogde civiel-militaire dan wel civiel-postmilitaire ontmoeting. Ondanks

de media-aandacht en het feit dat veteranen zelf desgevraagd aangeven zich meer gewaardeerd te voelen¹² kan men zich afvragen of de hoofddoelstelling van Veteranendag – het verschaffen van meer bekendheid met en waardering voor het werk van veteranen – wel voldoende en vooral ook voldoende structureel beslag krijgt.

Ter afsluiting

Valt nu uit bovenstaande te concluderen dat er aanleiding bestaat voor enige civiel-militaire bezorgdheid, in het bijzonder naar aanleiding van het beeld dat Nederland heeft van vooral de geestelijke gesteldheid van zijn veteranen? Klaarblijkelijk leeft immers bij een meerderheid van de bevolking de opvatting dat militaire inzet leidt tot psychische schade. Maar dat beeld is onjuist en stigmatiserend voor de Nederlandse veteranenpopulatie. Het kan daarnaast leiden tot allerlei ongewenste neveneffecten. Wat bijvoorbeeld te denken van de gevolgen van dit 'wandelende tijdbom'-beeld voor de sollicitatiekansen van uitstromende BBT-ers¹³ met uitzendervaring? Daarnaast valt ook te vrezen voor het imago van Defensie als werkgever met toegevoegde positieve waarde. Werken aan een verbetering van het imago van (ex)militairen met uitzendervaring is in de eerste plaats een belangrijke blijk van waardering in de richting van de voormalig werknemer. Het is daarmee een belangrijk aspect van (na)zorgbeleid en als zodanig een plicht van Defensie. Gelet op de mogelijke consequenties voor de organisatie als aantrekkelijk werkgever is het echter niet alleen een plicht, maar ook een belang van Defensie.

Resteert ten slotte de vraag in hoeverre bovengenoemde opiniecijfers en de daarop gebaseerde conclusies aanleiding moeten geven tot gefronste wenkbrauwen. Om te beginnen past daarbij de vaststelling dat er feitelijk niet veel nieuws onder de zon is: al decennialang is het

11 Zie: Netwerk/Motivaction, *Tabellen maatschappelijke barometer. Begroting van het volk* (2005) www.motivaction.nl.

12 P.M. Huls-van Zijl en C. Harreveld, *Evaluatie Nederlandse Veteranendag 29 juni 2007* (Doorn, Vi, september 2007).

13 BBT: Beroeps Bepaalde Tijd.

maatschappelijk perspectief op de krijgsmacht en het militaire beroep tamelijk afstandelijk. Al in 1959 werd in kenmerkend jargon uit die jaren geconstateerd dat politiek en samenleving weliswaar bereid waren veel geld in Defensie te stoppen, maar dat er tegelijkertijd toch 'een vrij algemene apathie' heerste onder het volk jegens het wel en wee van de krijgsmacht. Verder waren de resultaten van de werving van beroepspersoneel 'gering', de 'tegenzin tegen de dienstplicht' groot en berichtte de pers met 'leedvermaak' wanneer er ongunstige gebeurtenissen bij en om 'oorlog' hadden plaatsgevonden.¹⁴

FOTO AVDD

Het Veteraneninstituut in Doorn

Die soms wat koele verhouding tussen samenleving en krijgsmacht is een kenmerkende factor in de Nederlandse militaire geschiedenis die zelfs in de jaren '50 en '60, toen de samenleving een serieuze dreiging vanuit het oosten ervoer, niet wezenlijk veranderde. Latere generaties Nederlanders voelen zich echter niet langer in die zin bedreigd, terwijl zij als gevolg van de verkleining van de krijgsmacht en vooral de opschorting van de dienstplicht steeds minder in direct contact komen met Defensie. Er is overigens terecht op gewezen dat het belang van de toenmalige dienstplicht in het samen-

brenge van krijgsmacht en civiele samenleving niet moet worden overschat. De dienstplicht leidde weliswaar tot een heel direct contact, maar gelet op de animo en de houding van de toenmalige dienstplichtigen en de positie die ze binnen de krijgsmacht innamen, fungeerden ze misschien wel meer als slijtzwam dan als bindmiddel tussen krijgsmacht en samenleving.¹⁵

In zijn algemeenheid en als antwoord op de vraag waarmee deze paragraaf opent geldt dat moet worden gewaakt voor te veel civiel-militaire somberheid en zeker voor een idealisering van het verleden. Er is immers nog steeds een solide en consistent draagvlak voor de krijgsmacht. Het is constructiever dát te constateren en vervolgens te borgen, dan te blijven streven naar een maatschappelijk extasegevoel dat in de samenleving momenteel weliswaar ontbreekt, maar feitelijk ook in het verleden nooit heeft bestaan.

Binnen het Nederlandse collectieve denken is er voor de krijgsmacht op gebieden als verankering en maatschappelijke vervlechting geen plaats weggelegd die vergelijkbaar is met andere (overheids)organisaties die de leefwereld van de gemiddelde burger veel directer beroeren. Dat neemt niet weg dat er de afgelopen vijftien jaar heel veel en ook heel veel goeds is gebeurd, niet in de laatste plaats op het gebied van de maatschappelijke erkenning en (na)zorg voor veteranen. Het is nog even afwachten of en hoe die trend zal doorzetten, maar vooralsnog ligt een plichtmatige maatschappelijke houding tegenover de krijgsmacht daarbij meer voor de hand dan een gepassioneerde bejegening. Overigens dient ook – en misschien zelfs juist – binnen die wat koele benadering ruimte te zijn voor een correcte beeldvorming. Het kan namelijk niet zo zijn dat Nederland zijn militairen uitzendt om wereldwijd de vrede te helpen bevorderen en ze vervolgens na terugkeer beschouwt als een collectief binnenlands veiligheidsrisico. In dat proces van verschuivende beelden zou de hulp van mensen als Marco Borsato, Paul Verhoeven en Connie Palmen van grote invloed kunnen zijn. Wie doet ze de suggestie?

14 Nationale Raad Welzijn Militairen, *Verhouding Volk-Krijgsmacht* (Den Haag, 1959).

15 J.S. van der Meulen, *Draagvlak voor Defensie. Een vierluik* (Ministerie van Defensie, Den Haag, 2006).